

[TERUG NAAR HET VRIJESCHOOL KOMPAS](#)

Inleiding

De leraar kijkt verder dan de cognitieve ontwikkeling en prestaties van een leerling zoals we die vaak proberen vast te leggen in cijfers. Het gaat juist om de evenwichtige persoonlijke ontwikkeling die alle leerlingen doormaken. Mensen die richting en betekenis kunnen geven aan hun eigen leven. Hier komt het antroposofische mensbeeld aan de orde. Het is de taak van de leraar om de hoek te kijken waarbij de mens wordt omschreven als een geheel van lichaam, ziel en geest. Door je als leraar te verdiepen en scholen in de menskundige uitgangspunten van het vrijeschoolonderwijs, ontwikkel je een perspectief waarvanuit je het alledaagse handelen in de klas kunt vormgeven.

1 Wat zien we?

groepssamen
schoolse lere

leerlingen en docenten o
vakken? Nieuwe docent

menskunde kun je zien als leraar elke dag ontdekken, door te lezen, te kijken en door met elkaar te praten of te toetsen. Zo wordt de menskunde een bron van inspiratie van waaruit je kijkt naar het leerplan en naar wat nodig is voor de leerlingen om naar passend vervolgonderwijs te kunnen gaan. Daarbij stel je jezelf als leraar steeds de vraag: 'Wat is op dit moment nodig?' Waarbij je een verantwoordelijkheid naar kinderen en ouders hebt. Dat betekent ook ter plekke inspelen op momenten en ingaan op ingevingen.

In dit hoofdstuk maken we een begin door de belangrijkste perspectieven te beschrijven die vanuit de algemene

Tweeledig mensbeeld: fysiek en geestelijk

bijvoorbeeld alles aan om met gezonde etherkrachten de
Deer een vast dag-, week- en jaarritme aan te brengen. In

Wanneer je als leraar wordt geadviseerd om het kind 'in zijn geheel' te zien, word je dus geadviseerd om oog te hebben voor zowel het leren met het hoofd, het hart en de handen. Geen leerling is hetzelfde en je zal merken dat de ene leerling geneigd is om vooral zijn hoofd te gebruiken terwijl een andere leerling juist in eerste instantie vanuit het gevoel handelt. Aan de leeractiviteit wordt het gebruik van de handen toegevoegd, dus de leeractiviteit wordt concreter. Misschien is het

hart en handen zijn daar onderdelen van. De geest is zoals hierboven beschreven de eeuwige ker-

Vierledig mensbeeld: fysiek, ether- en astraallichaam, en ik

Om het allemaal wat ingewikkelder te maken, is er naast het tweeledig en het driedielig ook een vierledig mensbeeld. Licht jaarwonder, maar denk dat het eigenlijk verschillende billen zijn waarvoor je naar de mens kijkt. Net zoals je een gebouw van meerdere kanten kunt bekijken door een rondje eromheen te lopen en er binnenin te kijken, zo kun je ook een mens en zijn ontwikkeling vanuit verschillende perspectieven zien. Wil je een gebouw écht leren kennen, dan zul je veel rondjes binnen en buiten moeten lopen en je in alle facetten moeten verdiepen. Van de grond waarop het fundament geslagen is tot het materiaal, de architectuur en de omgeving die het bouwsel een ziel geven. Voor de mens geldt dat net zo. De vraag is alleen of je het als leraar als je taak ziet om je leerlingen in al hun facetten te zien. Op de vrijeschool staat het streven daarnaar centraal. Behalve het verschil in hoofd, hart en handen en lichaam, ziel en geest, wordt er ook een onderscheid gemaakt tussen het fysieke lichaam, het etherlichaam, het astraallichaam en het ik. Alle vier spelen een rol bij de ontwikkeling van het kind tot zelfstandig en evenwichtig individu. Maar wel allemaal op een eigen moment. Het fysieke lichaam kennen we, maar er is meer. Zo is er ook iets wat het etherlichaam wordt genoemd. Dit lichaam zorgt ervoor dat het fysieke lichaam er niet alleen is, maar ook dat het leeft. Het wordt ook wel het levenslichaam genoemd. Het etherlichaam omvat alle processen die het fysieke lichaam in leven houden zoals de bloedsomloop en de spijsvertering. Daarnaast omvat het alle ingesleten gewoontes en ritmes en het aanleren of inslijten ervan. Komt een verandering of reeks veranderingen bijvoorbeeld voor het gevoel te snel, dan kunnen we onrustig raken. Op dat moment protesteert het etherlichaam. Volledige controle over wat er om je heen gebeurt, heb je natuurlijk nooit, maar met veel vaste gewoontes en een duidelijk ritme draag je wel degelijk bij aan een gezond etherlichaam. Waarom kleuters dus een vast dagprogramma volgen en er tot en met de

ontwikkeling er volgens de menskunde
gedurende zijn schooltijd zodanig, dat h

biedt de menskunde hier veel inzicht en handvaten. Deze bespreken we in uitgangspunt 2: [de leeftijdsfasen](#).

3. Wat betekent het voor de leraar in de praktijk?

Alle besprekingen in de praktijk brengen, lijkt een hele opgave. Want hoe spreek je nu het etherlichaam van de leerling aan en hoe weet je of je tijdens je les nu zowel hart, hoofd als handen aanspreekt? Het kan behulpzaam zijn

Bijspraak: na een speelochtend in de kleuterklas is het tijd om de hoel we

De verschillende gevoelens die zich in je astraallichaam bevinden. Als volwassenen leef je emoties voor, zonder je daarin te verliezen. Je wijst op de schoonheid in de wereld en op verdriet. Ondertussen begint het astraallichaam in het kind zich te vormen. Om het astraallichaam vervolgens verder te vormen en te verstevigen, werk je vanuit je ik naar de leerling toe. Vanuit zelfbeheersing reageert de volwassenen op de impulsen van het astraallichaam van de leerling. Door richting te geven aan zijn idealen, leeft hij voor hoe je je astraallichaam kunt sturen.

Alles wordt de pedagogische hoofdwed. genoemd. Het vraagt van de leraar dat hij de wezensdelen van zichzelf goed ontwikkelt. Hij kunt je voorstellen dat je zonder zelfbeheersing, moeilijk iets kunt beginnen met het astraallichaam van een pupil. Zo kunt u ook met een beperkt ontwikkeld astraallichaam, moeilijk het etherlichaam van het kind verstevigen. De leraar voedt zichzelf op en daarmee stimuleert hij het kind zich aan hem op te trekken.⁽⁶⁾

Leeftijd	De volwassenen werkt vanuit...	Zodat het kind
21 jaar	...	het ik kan verstevigen
14-21 jaar	het ik (beheerst sturing geven)	het astraallichaam kan verstevigen en het ik kan gaan vormen
7-14 jaar	het astraallichaam (stemmingen en	het etherlichaam kan

	gevoelens)	verstevigen en het astraallichaam kan vormen
0-7 jaar	het etherlichaam (gewoontes)	het fysiek lichaam kan verstevigen en het etherlichaam kan vormen
<0 jaar	het fysieke lichaam (de baarmoeder en voedingsstoffen)	het fysiek lichaam kan vormen

Hoe je in je onderwijs gebruik kunt maken van de pedagogische hoofdwet, beschrijven we in uitgangspunt 2: **leerfasen** en **fasen 3: curriculum**. Daarbij maken we een onderscheid tussen de lessen in de leerklas, de onderbouw en de midden- en bovenbouw. Deze indeling gaat ervan uit dat je de eerste zeven jaren een kind vooral laat nabootsen. Zoals we straks in de praktijkvoorbeelden zullen zien, komt pas in de tweede zeven levensjaren autoriteit en gezag om de hoek te kijken. Dit is de leerfasen waar kinderen de leerklas/klas hebben verlaten en beginnen aan het schoolse leren zoals leren schrijven en rekenen. In de derde zeven jaren (tussen de 14 en 21) zitten de leerlingen inmiddels op de middelbare school en autoriteit en gezag zijn niet langer vanzelfsprekend. Hier neemt het vrije oordeelsvermogen een belangrijke plek in de opvoeding in. Kenmerkend de negende/klasacht zijn nog door een zwart-wit denken, in de tiende zien we leerlingen oordelen vanuit het gevoel. Nog een jaar later krijgen het individuele oordeel vorm en wanneer de leerling eenmaal de twaalfde klas bereikt, is hij in staat een universeel, moreel en ethisch oordeel te vormen.

Als we het denken, voelen en willen stimuleren bij deze leeftijdsgroep, kun je binnen de lessen de volgende competenties in je achterhoofd nemen.

Waar kun je op inzetten als je het evenwichtige denken wilt bereiken?

- Leerlingen kunnen vragen stellen
- Leerlingen kunnen een eigen standpunt in te nemen
- Leerlingen kunnen een vraagstuk vanuit verschillende perspectieven bekijken.
- Het lukt leerlingen om na afweging van verschillende argumenten tot een oordeel te komen

Waar kun je op inzetten als je het evenwichtig gevoelsleven wil aanspreken?

- Leerlingen zijn sociaal
- Het werk van de leerlingen is kunstzinnig

- 🌀 Leerlingen hebben grip op hun eigen gevoelens
 - 🌀 Leerlingen kunnen gevoelsnuances beleven
 - 🌀 Leerlingen kunnen een eigen standpunt innemen met overtuigingskracht uitdragen
 - 🌀 Leerlingen beschikken over empathisch vermogen
- Hoe zet je leerlingen aan tot wilskrachtig handelen?

- Leerlingen kunnen over hun weerstanden heen stappen

- Leeringen kunnen plan maken en uitvoeren
 - Het werk van de leerlingen is goed afgewerkt
 - Leeringen beschikken over zelfdiscipline
- Natuurlijk verschilt het per vak en les welke vorm deze vaardigheden krijgen. Voor concreter eens een kijkje te nemen op [Vrijeschool Wiki](#).
- ## Tot slot
- Het is dus niet zomaar dat er op de vrijeschool elke dag een spreuk wordt gezegd. Ook op de vrijeschool leren pas wordt uitgesteld tot na de kleuterklas. Het heeft alles te maken met

menskunde ontwikkelt. De gemeenschap waarin een

- ## Verwijzingen en bronnen

1 Met algemene menskunde wordt het totaal aan antroposofische inzichten in de mens bedoeld, zoals beschreven door Rudolf Steiner. Het boek *Algemene menskunde al basis voor de pedagogie* bestaat uit een serie van zijn lezingen voor leraren, waarin hij deze inzichten verbindt met de praktijk van het pedagogische handelen. Leraren op vrijescholen bestuderen deze lezingen vaak gezamenlijk en laten zich erdoor inspireren bij

algeme

- 2 In Meisnekenkunde verstaan (Albert Schmetzler & Jan Vriesbeep, Edition Waluif, 1919) staan 14 essays gebundeld waarin Steiner's voordrachten van de Algemeine Meisnekenkunde vanuit hedendaagse wetenschappelijke perspectief inzichtelijk worden gemaakt.
- 3 Klas 1/m6 op een vrijeschool, vergelijkbaar met groep 3 t/m 8 op een reguliere school.
- 4 Jansen, A., Mayo, A., Ebskamp, F. (2017). kwaliteitskader vrijescholen voor voortgezet onderwijs.
- 5 Zoals hoofd, hart en handen onderdelen zijn van het fysieke lichaam en denken, voelen en willen krachten in de ziel, zo zijn imaginatie, inspiratie en intuïtie vermogens van de geest.
- 6 <https://hiberniaschool.be/steinerpedagogie/antroposofie/>
- 7 Hans Stolz. Trouw 8-05-2020

© 1999, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 2680, 2681,

- ## Meer lezen en bekijken?
- ▶ <https://youtu.be/JQDvLi7PU>
 - ▶ <https://devrijefuf.blog/2018/10/24/hoofd-hart-handen/>
 - ▶ <https://hiberniaschool.be/steinerpedagogie/antroposofie/>
 - ▶ <http://www.dezonieuwende.com/antroposofie-voor-beginners/>
 - ▶ Steiner, R. (1993). *Algemene menskunde als basis voor de pedagogie*. Uitgeverij Christofloor.
 - ▶ Steiner, R. (2014). *Menskunde en opvoeding*. uitgeverij Pentagon
 - ▶ Steiner, R. (2020). *Menskunde, pedagogie en Cultuur*. Uitgeverij Pentagon.
 - ▶ Wember, V. (2016). *Wilsopvoeding*.Uitgeverij Pentagon.
 - ▶ Wember, V. (2017). *Menskunde verinnerlijken*. Uitgeverij Pentagon.
 - ▶ Wember, V. (2019). *Sociale vaardigheden in de Waldorf-pedagogie*. Uitgeverij Pentagon.
- ## 8 uitgangspunten
- Het kompas is opgebouwd aan de hand van acht uitgangspunten. Zeven daarvan zijn gebaseerd op de uitgangspunten die Elaine Leiber hanteert in *The Seven Core Principles of Waldorf Education***. Het achtste uitgangspunt: vitaliteit, is gebaseerd op de vijfde dimensie, zoals beschreven in *Het bouwwerk van de Waldorf-pedagogie* van Valentin Wember **.

1	2	3	4
Menskunde	Leeftijdsweg	Curriculum	Pedagogisch-didactisch handelen
			

